

שאינו כשר א"כ יעמוד הצבע ביופיו ולא ישתנה ע"י סממנים, אלא כל זה אינו אלא "סימן" בעלמא דאם אנו רואים שהצבע יורד בידוע שלא נצבע בדמו של החלזון אלא בצבע אחר, כמשתמע מלשון הרמב"ם.

וזכינו לדון שיש צורך בחלזון מסויים לתכלת, והוא המכונה חלזון סתם בפי חז"ל, ומה שמקשים מצדדי הפורפורה מדוע לא הזהירו חז"ל מפני השימוש בפורפורה אינו נכון, שהרי חז"ל נתנו סימנים לחלזון לאפוקי מהפורפורות והינטינות למיניהם, ועיין לקמן פרק ג'.

פרק ג

חלזון ה"פורפורה" ובירור גוון התכלת

מדברי מצדדי ה"פורפורה" ניתן להבין שני דברים, א' שחלזון הפורפורה שימש לצביעת צבע כחול, ב' שלשון "פורפורין" או "פורפירא" המוזכר בחז"ל פירושו בגד תכלת, אך לאמיתן של דברים שני הדברים אינם נכונים כפי שיבואר.

עוד כותבים מצדדי הפורפורה שמבואר בחז"ל שתעשיית התכלת היתה בצור, וזה מתאים לבתי הצביעה העתיקים שנתגלו באיזור צור וחיפה, אבל האמת שחז"ל אומרים שהחלזון מצוי בחלקו של זבולון, אבל לא אמרו בשום מקום שתעשיית התכלת היתה בצור, אדרבא חז"ל במסכת סוטה דף מ"ו ב' אומרים שמקום צביעת התכלת היתה בלז, ובתנא דבי אליהו זוטא פט"ז איתא היא לז שצובעין בה תכלת לכל ישראל, ובסנהדרין י"ב א' אמרי' זוג בא מרקת ותפשו נשר ובידם דברים הנעשה בלז, משמע שהתכלת של הציצית נעשה בלז ולא במקומות אחרים, ובודאי אין לומר שהכנת הצבע נעשה בצור ורק צביעת החוטים נעשה בלז, דאחר שיש צבע מוכן כל אחד יכול לצבוע בביתו ואין צורך בבתי צביעה, ובגמ' במנחות מבואר תהליך צביעת התכלת מדם החלזון עצמו, ובאמת בבתי הצביעה העתיקים בצור וחיפה נמצאו שרידים של צבע סגול ולא נמצא שם שום שריד של צבע כחול.

הנחה נוספת הטעונה הוכחה, הוא מה שאומרים מצדדי הפורפורה שהצבע הכחול-אינדיגו שהצליחו להוציא מן הפורפורה הוא "תכלת", ומי אמר שזהו גוון "תכלת", ומדברי הרמב"ם ועוד ראשונים נראה שצבע תכלת הוא צבע כחול בהיר כעין הרקיע בטהרו, ואינו דומה כלל לצבע הכחול המופק מן הפורפורה.

ובחכם צבי (סי' נ"ו) כתב דבשלמא לומר על שאינו דומה דומה דרך הוא לומר אף דלא דמי כ"כ כאותה שאמרו תכלת דומה לים, מבואר דתכלת אינו דומה כ"כ לים, א"כ אינו צבע כחול שהוא צבע הים בעצמו. ורש"י בכל מקום פירש דתכלת הוא צבע ירוק, ודומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב, עי' רש"י שמות כ"ה ובמדבר

ט"ו וברכות דף ט' ב' ודף נ"ז ב', ואע"ג דבלשון חז"ל ירוק כולל גם צבע כחול, מ"מ בלשון הראשונים בכל מקום ירוק הוא ירוק כעשבים ולא כחול, כמו שפירש"י ריש פרשת בא על הפסוק ולא נותר כל ירק עלה ירוק וירדור"א בלעז, וגם בברכות נ"ז ב' (ד"ה תכלת) כתב רש"י דמי שפניו ירוקים חולה הוא, וזה אינו כחול אלא ירוק, (ע"י בתולדות יצחק שמות פרק כ"ח, יהודה על נופך והוא מרקאדי והיא ירוקה ככרתי על שם שהוריקו פניו במעשה תמר), וכן מבואר ברש"י גיטין ל"א ב' ד"ה סרבלא דכרתי דצבע כרתי הוא תכלת, ובתוס' סוכה ל"א ב' (ד"ה הירוק ככרתי) כתבו שכן נראה מהירושלמי שהוא צבע ויר"ד דהיינו ירוק כעשבים, ובאבן עזרא שמות פרק כ"ה כתב בשם יפת שהוא כדמות שחרות, וכתב שאנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק, וכן במרדכי ברכות ס"י י"ט כתב דתכלת הוא צבע ירוק דומיא קצת לכרישין, וכ"ה בפירוש הרש"ס לירושלמי דברכות דתכלת צבעו ויר"ד, והיינו ירוק כעשבים, וכן כתב במתנות כהונה במדבר רבה פ"ד ס"י ט"ו דתכלת ירוק ככרתי.

ודעת החוות יאיר דתכלת הוא צבע הנקרא סגול, [ומה שרוצים לדחוק דאין כונת החו"י דגוון התכלת הוא סגול אלא שדמו של החלזון הוא סגול, פשוט שאין זה כלום, דמאי נפק"מ מה הצבע של הדם, וממה בא לאפוקי, והעולם אין להם דעה מהו צבע הדם רק מהו צבע תכלת, והרמב"ם כתב שדמו שחור כדיו, והחו"י מן הסתם לא ראה את דג הפורפור ומנא ליה דצבע דמו הוא סגול, ולפי שיטת הצביעה כיום בשעה שצובעים בו אינו לא כחול ולא סגול אלא צהוב שקוף, ומש"כ החוות יאיר במקו"ח ס"י ט' דיש מדקדקין עושין ד' כנפות צבע בלו"א דומה לרקיע, ודאי אותם מדקדקין סברו שצבע תכלת הוא בלו"א ולא פורפור, ומדעתם בא החו"י לאפוקי], והנה החו"י ראה דבר הרמב"ם שדימה גוון התכלת לטהרו של רקיע ואפ"ה כתב דצבעו סגול ולא כחול, וי"ל שפירש כונת הרמב"ם במה שדימה הצבע לטהרו של רקיע, דלא בא לבאר בזה גוון התכלת שכבר כתב שהוא פתוך, רק בא לפרש חוזק הצבע הכחול שבו שהוא כטוהר הרקיע, ופתוך שבכחול היינו סגול שמעורב מכחול ואדום, כהא דתנן ריש נגעים הפתוך שבשלג כיון המזוג בשלג, וכן הוא ברמב"ם פ"א מהלכות טומאת צרעת ה"ד, וכבר כתב כן להדיא מהר"י קורקוס בפ"ח מהלכות כלי המקדש הי"ג, דפתוך שבכחול שכתב הרמב"ם פירושו שאינו כחול כמראה הרקיע אלא מעורב יפה בגוון אחר, וכתב שם שתכלת הוא הכחול החשוב שנוטה יותר לאדמימות כנודע לבקיאים בו, וכן ראיתי מובא בשם פירוש "גוריון" ליחזקאל (ואין הספר תח"י), וכן מביאין ראייה מהרמב"ן ריש פרשת תצוה, שכתב והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים, ומלבוש האפיפיור היה בגוון סגול, גם מה שכתב הרמב"ן סוף פרשת שלח דתכלת הוא מלשוו תכלית. שהוא תכלית המראות כי ברחוקם יראו כולם כגווו ההוא. י"מ

דכוונתו לצבע סגול שהוא הצבע הקיצוני בגווני הקשת (הספקטרום) שאין לאחריו המשך (ואיני מבין בזה), והחז"י כתב שהאריך בזה בחידושו ולא זכינו להם, וחבל על דאבדן ולא משתכחין, ואם אמנם גוון "יקינטא" המוזכר בלשון החוק הרומאי הוא תכלת, נראים הדברים דאינו כחול-אינדיגו כפי שיבואר לקמן דלא יתכן שהרומאים אסרו לצבוע גוון אינדיגו. ובזהו פרשת תרומה איתא וכד איהו בדינא כד אשתני מההוא גוון לגוון תכלא אוכם וסומק כדין איהו בדינא תקיפא, וביאר הרמ"ע מפאנו בספר פלח הרמון (שער הגווני שער י' פרק ג') דתכלת אוכם וסומק ר"ל שגוון תכלת מורכב הממוצע מבין שניהם, ולפי"ז גוון התכלת הוא סגול, ועוד איתא שם בזהו פרשת תרומה, ביומא תליתאה תכלת דא יומא תניינא אצטבע בב' גוונים סומק ואוכם וכו' ההוא סומקא עייל גו ימא ואתחלש גוון דיליה ואתהדר תכלא, משמע שהתכלת נוצר ע"י תערובת גוון הסומק, ואין לנו עסק בנסתרות.

ומה שמוכיחים מצדדי התכלת מדברי ר"ח והערוך והנמוק"י דתכלת הוא כחול-אינדיגו, דמבואר בדבריהם דקלא אילן היינו "אינדיגו", גם את"ל דאינדיגו שכתבו ר"ח והערוך הוא מה שקורין היום אינדיגו, אין זה הוכחה דתכלת הוא כחול-אינדיגו, דלא כתבו איך מזייפין תכלת מקלא אילן, ואיזה צבעים נוספים מערבבים עמו על מנת לקבל גוון תכלת, ויתכן שהשתמשו בקלא אילן בשביל הצבע הכחול שבו אבל מערבין בו עוד צבע אדום כדי לקבל צבע סגול או צבע אחר, כלשון הספרי פרשת שלח "שלא יאמר הרי אני נותן צבעונים וקלא אילן והם דומים לתכלת ומי מודיע עלי בגלוי", מבואר שמלבד קלא אילן צריך גם צבעונים כדי לזייף תכלת, [ויש המחזקים דעת החוות יאיר ממה שמצאו בחפירות במערות נחל חבר פקעות סיבים של צמר צבוע בצבע סגול, ונתברר בבדיקות שנצבעו ע"י קלא אילן וכרמיל (תולעת שני) אדום, אבל כמובן אין זה הוכחה]. ואדרבא אי גוון התכלת הוא כחול-אינדיגו כדברי מחדשי התכלת, קשה טובא מהא דמבואר במנחות מ"ב ב' שיש אפשרות להבחין בין תכלת לקלא אילן ע"י בדיקה כימית, ובדרך הצביעה כיום אין שום אפשרות כימית להבחין בין האינדיגו של הפורפורה לקלא אילן, ונדחקים לתרץ דצ"ל דבזמן הגמ' איכות הצביעה בקלא אילן לא היתה כמו של הפורפורה, ואכתי קשה איך סמכו על בדיקה זו ע"י לקמן פ"ד, אבל אם נניח שצבע התכלת הוא סגול לא קשיא מידי, דבקלא אילן היו צריכין לערבב צבע אדום אחר.

ואדרבא מוכח בכמה ראשונים דגוון התכלת אינו גוון אינדיגו ממש, דרבינו יונה פ"ק דברכות (דף ד' ב') כתב בשם הערוך לבאר בין תכלת לכרתי דכרתי הוא מין צבע שקורין הינדי ודומה לתכלת ולפיכך אמרו דמשיכיר בין זה לזה הוא זמן התחלת ק"ש, מבואר דיש חילוק בין גוון אינדיגו לגוון תכלת, וכן נראה מתוס' חולין דף מ"ז ב' (ד"ה אלא) דצבע אינדי"ש דומה לתכלת, ולשון תוס' הרא"ש סוכה

ל"א ב': וההיא דברכות פ"ק משיכיר ^{לדבר} בין תכלית לכרתי משמע שהוא צבע הדומה לאינדי שמעט משונה מתכלת.

ומה שנוזכר בהרבה ראשונים דגוון התכלת הוא "בלויה" שהוא כחול, אינו הכרח לומר שאין כוונתם לצבע סגול, ^{לדבר} דכפי הנראה מדברי האומרים שהוא סגול, עיקר גוונו הוא כחול, אלא שנוטה לאדמימות, וי"ל דגם לגוון הזה קרו בלויא.

והנה המקור לחלזון ה"פורפורה" מופיע לראשונה בספר ^{אוצר החכמה} שלטי גבורים לר"א הרופא פרק ע"ט, שכתב שרמש הים הנקרא פורפורה הוא החלזון שצובעים בו התכלת, ואחריו כתב החוות יאיר בספרו מקו"ח סי' י"ח, שצבע דם החלזון שממנו צובעים התכלת אינו בלוי"א (כחול) אלא צבע פורפר (סגול) שנעשה מדם דג שנקרא פורפר, וכן כתב ר' בנימין הרופא בעל מוסף הערוך, ובתפארת ישראל בהקדמתו לסדר מועד בקונטרס קופת הרוכלים ^{לדבר} מביא את דברי החוקר געזעניוס שהתכלת נעשה מדם מושעל (חלזון) הנקראת "פורפור שנעקקע" וצובעין מדמו "פורפור בלויא" (סגול כחלחל) נוטה לפיאלעט (ויולט = מין סגול), וגבי צבע ארגמן מביא שם דברי געזעניוס שהוא צבע "פורפורה" (סגול אדמדם) שנעשה מדם מושעל שבמים כעין חומט שנקרא ביונית "פארפירא", ומצוי בים סוריה. ולמדנו מדברים הנ"ל, שבספרי המדע הקדמונים מבואר שהפורפורה שימש לצביעת צבע ארגמן (סגול) ולא כחול, ^{לדבר} ובודאי דברי כל החכמים הנ"ל מיוסדים על אותם מקורות קדמונים של ספרי המדע שהפורפורה שימש לצביעה, וצבעו בו "ארגמן" ולא כחול, (וכידוע החוות יאיר היה בקי גדול בספרי מדע, כמבואר בתשובותיו בכמה מקומות ומהן בסי' רי"ט, וכן ר"א הרופא והתפא"י היו בקיאים גדולים בספרי מדע), והחוו"י וגעזעניוס כלל לא ידעו שאפשר לצבוע מן הפורפורה כחול, ובספר תועפות ראם על היראים (מצוה ת"א) כתב ע"פ דברי התפארת ישראל שהחלזון הוא "פורפור שנעקע" ומכנהו חלזון אדומי מלשון "אדום" כי צבעו ארגמן כאמור, ועד לפני כמה עשרות שנים לא ידעו כלל שאפשר להפיק מן הפורפורה צבע כחול-אינדיגו. והחלזון מכונה "פורפורה" וביוונית ורומית עתיקה "פורפורה" פירושו ארגמן (סגול), והחוו"י מכנהו "פורפר", ובאנגלית "פורפל", וכך נקרא הפורפורה כיום "ארגמן", ואין חילוק אם החלזון מכונה על שם הצבע או שהצבע נקרא כך על שם החלזון, דא ודא אחת היא שמהפורפורה הפיקו צבע סגול, וצבע סגול נקרא פורפורה.

וחלזון הפורפור היה ידוע ומפורסם כחלזון הארגמן ולא כחלזון התכלת, והגרצ"ה קאלישר בספרו דרישת ציון מאמר קדישין (דף ל"א ב') השיב לגרע"א על טענתו דאין אנו יכולים לעשות בגדי כהונה בזה"ז משום שאין לנו תכלת וארגמן, דארגמן הוא מפורסם בדברי הימים של עמים ושל צור שהוא היקר מאוד שלא

הורשה בימי הרומיים רק לזרע המלוכה ונקרא "פורפור מושעל", וכתב שהוא מצוי ^{בימינו} ועל התכלת השיב תשובות אחרות ע"י שם, ופשיטא ליה דחלזון הפורפור ^{אורי"ח 1234567} אינו חלזון התכלת, ובספר שערי תורת ארץ ישראל פ"ט דכלאים כתב וארגמן נצבע מדם מין צפרדע שבים (שמכונה בלעז פורפור שנעקקע) והמלכים הקדמונים היו ^{לובשין} בגדים הצבועים בצבע זה וגם בימינו עוד ילבשו האפיפיורים בגדי ארגמן ^{אורי"ח 1234567} עכ"ל, וכן כתב בספר תבואת הארץ (דברי יוסף ח"ב) פרק ג', דחיפה היתה נקראת בימי קדם פארפירעאן מלשון פורפור על שם שרץ המים אשר ^{מדמנו} צובעין ארגמן ^{אורי"ח 1234567} ואינו חלזון התכלת שמדמו צובעין תכלת ולא ארגמן אלא מין אחר הוא, וכ"כ עוד בחלק ד' תשובה ל"ט מטעם אחר, דחלזון אדומי (פורפור שנעקקע) הוא שרץ טמא וחלזון התכלת מין טהור הוא, ועוד דמשמע בגמ' שהוא דג ממש. וגם התפארת ישראל כתב על דברי געזעניוס **דלא נשמע לו** דקבלה בידינו שצבע תכלת הוא כטוהר הרקיע ועל כרחך אותו שבלול שהזכיר געזעניוס אחר הוא בל חזה שמש עכ"ל. ואלו שכתבו שרמש הים הנקרא "פורפורה" ^{אורי"ח 1234567} הוא החלזון שממנו צובעים התכלת, סוברים שצבע תכלת הוא סגול, והחוות יאיר וגעזעניוס כתבו כן להדיא, וילמד סתום מן המפורש, ולשון מוסף הערוך בערך פרפירא: "פירוש בלשון יוני ורומי בגד תכלת", וכבר נתברר לנו שפורפורה בלשון יוני ורומי הוא "סגול", ועל כרחך גם הוא סובר שתכלת היינו סגול כפי שכתבו החוות יאיר וגעזעניוס, וכן בערך טריון כתב מוסף הערוך (ואינו מר' נתן בעל הערוך) שבלשון יוני ורומי הוא גוון התכלת, ואם אמנם הפורפורה נקרא טריון הרי שסובר שתכלת הוא סגול.

והנה החוות יאיר עצמו אף שכתב שהתכלת נעשה מדג הפורפר לא הטיל תכלת בטליתו, וקשה למה ביטל מצות עשה אחר שחלזון הפורפורה היה ידוע ומצוי בזמנו, וביוון אף שימש לאכילה, ואפשר שסבר דאין לחדש מצות התכלת כיון שאין לנו מסורת על גוונו המדויק, דאף שכתב דגוונו הוא פורפור, מ"מ כפי הנראה עיקר גוונו הוא כחול רק שיש לו נטיה לאדמימות, ואין אנו יודעים שיעור תערובת האדום שבו, או שסבר דחלזון התכלת הוא ממין הפורפורה, אבל כידוע יש מאות סוגים של פורפורה, וחלזון התכלת נגזז כמבואר במדרש.

ומה שמוזכר בדברי חז"ל "פורפורין" או "פורפירא" אין פירושו בגד תכלת כפי שכותבים מצדדי התכלת, אלא הכונה ללבוש מלכות, ונצטט מספר מדרשים, בשמות רבה פל"ח איתא: מה עשה המלך הלבישו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתייראין ממנו, ובויקרא רבה פ"ב איתא בזה"ל: אמר רבי אבין משל למלך שהיה לו פורפירין והיה מצוה את עבדו ואומר לו תן דעתך עליו וקפלו ונערו, אמר לו אדוני המלך מכל פורפירין שיש לך אי אתה מצוני אלא על זה א"ל שאותו לבשתי ביום מלכותי. וכו' הוא בפסיקתא דר"כ פרשת כי תשא. ובאיכה רבה פרשה א' (ומובא

בעוד מקומות) איתא, בצע אמרתו רבי יעקב דכפר חנן מפרש ליה מהו בצע אמרתו מבוע פורפירא שלו, והא דאיתא במדרש מה מלך לובש פורפורין אף מרדכי כן, פורפירין הוא פירוש ללבוש מלכות ולא ללבוש תכלת, וכן פי' המתנות כהונה, ובמדרש בראשית רבתי פרשת וישב איתא בזה"ל: ^{א"ר} אבהו כל ^{צדיק} וצדיק שאומות העולם הורגין מישראל כביכול הקב"ה כותבו בפורפורין שלו, שנאמר ידן בגוים מלא גויות, והקב"ה אומר לאו"ה למה הרגתם את רשב"ג ור' ישמעאל ור' עקיבא וכל הצדיקים, והם כופרים ואומרים לא הרגנו, מה עושה הקב"ה מוציא פורפירא שלו ונותן להם מיד ^{איפופסים}, ובב"ר פרשה פ"ה איתא: הה"ד ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה וגו' ר"ה אמר פורפירא בכליא, ובזוהר פרשת שמות איתא: ואינון יהבין ליה חד פורפירא סומקא, מבואר שהוא אדום ולא תכלת, ובילקוט שמעוני תהלים ס"י תרפ"ו איתא: ד"א ואנכי תולעת ריב"ל אמר אומה שהלבישה אותך פורפירא בים, ר' שמואל בר נחמני אמר אומה שעשו לך משכן של תולעת שני, ובשה"ש רבה פרשה ד': ואלבישך רקמה רבי סימיי אמר פורפירא, תרגם עקילס איפליקתא, וכעיי"ז איתא בפסיקתא דרב כהנא פרשת בשלח, וברבינו בחיי שמות פי"ג ביאר מה שאמרו בצע אמרתו זו פורפירא שלו, **דפורפירא פירוש מעיל**, ואמרתו הכוונה לשפת המעיל, וכן בערוך ערך פרפירא מבואר דפירושו **אדרת**.

וראיתי מביאין ראיה דפורפירא פירושו בגד תכלת, מדברי מדרש הגדול דאיתא שם "שכן דרך מלכים פורפירא שלהם תכלת", וכן מדברי הילקוט הנ"ל "ואנכי תולעת ריב"ל אמר אומה שהלבישה אותך פורפירא בים", והנה במעט עיון ישפוט כל מעיין ישר דמהני תרתי מוכח איפכא, דאם פורפירא פירושו בגד תכלת, מה שיך לומר שבגד תכלת של מלכים הוא תכלת, גם בגד תכלת של הדיוטות הוא תכלת, ושמע מינה דפורפירא פירוש מעיל או אדרת, ומש"כ בילקוט ואנכי תולעת שהלבישה אותך פורפירא, הכותב מניח (כדרכם של החוקרים) שהבגד נקרא פורפירא משום שנצבע בדם החלזון שהוא תולעת, אבל האמת דהבגד נקרא תולעת ע"ש שנצבע **בתולעת שני**, והילקוט מסיים בדברי ר' שמואל בר נחמני דאמר אומה שעשו לך משכן של תולעת שני, (ובשום מקום לא כינו חז"ל את החלזון בשם תולעת, ומדברי תוס' והרמב"ם נראה שסוברים שהחלזון הוא דג ממש עיי' לקמן פרק ד'), וכן פירשו המפרשים לשון הכתוב (נחום ב' ד') "אנשי חיל מתלעים" דר"ל לבושים בגדי צבעונים צבועים בתולעת שני, ורשב"ם ריש פרשת תרומה פי' דצמר הצבוע בצבע **אדום** קרוי תולעת, כדכתיב אנשי חיל מתולעים וכן האמונים עלי תולע (איכה ד' ה'), ומקרא מלא הוא אם **יאדימו כתולע** כצמר יהיו (ישעיהו א').

וגם בראבי"ה (ברכות סי' כ"ה) שממנו מביאין ראייה דפורפורה היינו תכלת, מבואר דפורפירא פירושו מעיל, שכתב **והוא מעיל שקורין בלשון לע"ז פורפירא**, והא דאיתא בירושלמי בין פורפירין ובין פריפינין, ודאי אין כונת הירושלמי ללמדנו מה פירוש תכלת ומה פירוש כרתי, דכל תינוק יודע מהו תכלת ומהו כרתי, והירושלמי לא נכתב לאנשי יון שאינם יודעים מהו פי' תכלת ומהו כרתי, אלא ודאי כונת הירושלמי לבאר דאין מעמידין חוט תכלת נגד עלה של כרתי, דזה ניכר גם בחשכה, לכן ביאר דהכונה משיכיר בין בגדים דומים שאחד צבוע תכלת ואחד כרתי שבזה יש יותר קושי להבחין, ומובן שהמלה פורפירין מרמז על המעיל כמש"כ **ראבי"ה**, ואולי פורפירין ופריפינין הם שני חלקים של הבגד.

ואילו "פורפורה" בלשון חז"ל היה פירושו בגד תכלת כפי שכותבים מצדדי הפורפורה, א"כ ברור דגוון התכלת הוא **סגול** כדעת החוות יאיר ולא כחול.

לאחר שנתברר שה"פורפורה" שימש לצביעת צבע סגול, לא קשה כלל מה שמקשים מצדדי הפורפורה למה לא הזהירו חז"ל מהשימוש בפורפורה, (בהנחה שגוון התכלת הוא כחול ולא סגול), ובתי הצביעה העתיקים שהתגלו בין צור לחיפה היו בתי מלאכה לצביעת צבע סגול ולא תכלת, ושאריות הצבע שנתגלו שם הם בצבע סגול ולא כחול, ומקום צביעת התכלת היה בלוז, (והזכר היחיד לצבע כחול מן הפורפורה לטענת החוקרים, הוא מרדעת של חמור שנמצא בסיביר ואומרים שנצבע מחלזון הפורפורה, וכידוע צריך בדיקה אחריהם, והרי בבדיקה כימית אי אפשר להבחין בין אינדיגו מן הצומח לאינדיגו מן החי, ולפי מה שראיתי כתוב החוקרים נסמכים על מה שמצאו בבדיקות כימיות שאריות מזעריות של "פרוס" המעיד על הצבע שהוא מן הפורפורה, ואי משום הא י"ל דלעולם הצבע הכחול שבמרדעת הופק מצמח האינדיגו, אלא שהכינו את הצבע באותה יורה שקודם לכן הכינו את הצבע הסגול של הפורפורה ונתערב בקלא אילן כמות מזערית של ברום, וגם לטענת החוקרים האריג ההוא הוא מתקופת בית ראשון, ובבתי הצביעה באיזור צור שהם מתקופה מאוחרת הרבה לא נתגלו שאריות צבע כחול, ויתכן שבזמן חז"ל כלל לא ידעו שניתן להוציא מן הפורפורה צבע כחול, כפי שלא ידעו מכך החוקרים מאות שנים, ומה שנתגלה בחפירות ארכיאולוגיות ליד שריד בית מקדשינו קונכיות של חלזונות ובהם כמה פורפורות, אם אכן השתמשו בהם לצביעה, נראה שהיה זה לצבע **ארגמן** כפי שכתבו הגרצ"ה קאלישר וגעזעניוס, (וכן כתוב בכתבי יוסף בן גוריון בספר תולדות מלחמות היהודים ח"ה פ"ה אות ד' דצבע הארגמן שצבעו בו הפרוכת מקורו מן הים), ולא לתכלת.

וגם אם אמנם בזמן חז"ל ידעו שאפשר להפיק צבע כחול מן הפורפורה, י"ל בפשיטות שאין זה צבע תכלת כלל, כנראה מדברי הרמב"ם ובנו והחינוך דצבע

תכלת הוא כחול בהיר, ואילו הצבע הכחול המופק מן הפורפורה הוא צבע כהה, וממילא לא היה צורך כלל להזהיר מהשימוש בחלזון הפורפורה שמוציא צבע סגול וכחול ולא צבע תכלת.

ובלא"ה אינו אמת מה שמקשים למה לא הזהירו חז"ל מהשימוש בפורפורה, כי חז"ל במנחות מ"ד א' הזהירו על כך מפורשות ונתנו סימנים לחלזון התכלת אשר אינם מתאימים לחלזון הפורפורה, עיין לקמן פרק ד', ולשם מה צריך לתת סימנים לחלזון אם לא משום שיש חלזון אחר הפסול לצביעת התכלת, ומה שלא הזכירו חז"ל בפירוש את הפורפורה, משום שרצו לשלול את כל החלזונות האחרים, לא רק את ה"ארגמן" אשר בלא"ה נודע כחלזון הארגמן ולא התכלת. ומה שלא חששו לזיוף צבע התכלת מן הפורפורה אינה טענה כלל, כי הצמר הצבוע מהפורפורה היה יקר מזהב, כפי שכותבים בשם חכמי יון, ולמה זה יזייף אדם את התכלת בדבר היקר כמו התכלת עצמו, ולא היה חשש זיוף רק מקלא אילן שהוא צבע מצוי וזול.

עוד מביאים מצדדי התכלת מדברי הערוך בג' מקומות, (ערך איירינון, טיינון, ויקנטין), שהתכלת נקרא "יקינטינון", ולדבריהם מבואר בספרי יון הקדמונים שהתכלת נקרא בשם יקינטינון, (וצריך בירור בספרי היונים), ושאלתי מומחה גדול ליונית ורומית עתיקה (יהודי יר"ש) מה פירוש "יקינטינון" ואמר שלא שמע ממלה זו, רק "יקינטיין" הוא שם של פרח, וכיום מצוי פרח זה הנקרא "יקינטון", והוא מופיע בגוונים רבים וביניהם צהוב כחול סגול ואדום. ומבירור מדפוסים ראשונים של הערוך ומוסף הערוך, עולה שכל שלשת הערכים הנ"ל אינם מדברי ר' נתן בעל הערוך, אלא מר' בנימין הרופא בעל מוסף הערוך, (והוא ניכר מתוך סגנון ותוכן הדברים עצמם), ובאסתר רבה פרשה ב' איתא בזה"ל, חור כרפס ותכלת תרגם עקילס איירינון קרפסינון ור' ביבי אמר טיינון, ובעל מוסף הערוך מביא דברי העתקת היונים שכותבים "יקינטינון" תחת טיינון, וע"פ זה החליט שצריך לגרוס כן במדרש רבה, ובערך טיינון ר"ל על פי זה דהא דאיתא בירו' פרק ב' דשבת ועורות תחשים ר' יהודה אומר טיינון לשם ציבעו נקרא, דאחזו לשון קצרה והוא מלשון יקינטינון, אבל אין לזה שום הכרח, ובקהלת רבה פרשה א' איתא עורות תחשים מה הן ר' יהודה אומר אלטינון ר' נחמיה אומר גלטינון, ובערוך ערך יקנטין מבואר דהוא אבן טובה, וכן כתב שם בעל מוסף הערוך, אלא שכתב דבשם זה נקרא גם מין פרח אשר לו גוון של תכלת, ובאמת פרח זה אינו מיוחד לגוון תכלת אלא לגוונים רבים, וגם לו יהי שיקינטא פירושו תכלת, עדיין אין אנו יודעים מהו גוון התכלת.

ולשון החוק הרומאי האוסר שימוש בפורפורה לצביעת צבע "בלאטא" ו"יקינטא", מוכיח שיקינטא אינו כחול-אינדיגו, כי הרומאים לא אסרו צביעה

[1234567]

[1234567]

בצמח האינדיגו, ומאחר ואין שום הפרש בין הכחול המופק מצמח האינדיגו לכחול המופק מן הפורפורה, לא מתקבל על הדעת שאסרו צביעת כחול אינדיגו מן הפורפורה, בזמן שניתן ללבוש את אותו לבוש מלכות ממש בצבע משובח מן הצומח, ועוד דאפילו בבדיקות כימיות לא ניתן להבחין בין צבע האינדיגו המופק מן הפורפורה לצבע האינדיגו המופק מן הצומח, ואיך אסרו צביעת צבע כזה מן הפורפורה בזמן שלעולם לא יוכלו להוכיח דבר זה, וגם כלל לא היה צורך בפורפורה לצביעת צבע כחול בזמן שאותו צבע ממש ניתן היה לצבוע בצמח האינדיגו שהוא משובח וזול, ואיזה כסיל ישתמש בפורפורה היקר מזהב לצבוע צבע אינדיגו, ומשמע שהפורפורה שימש לצביעת צבע יקינטא, שהרי לא נכתב בחוק לאסור את כל שאר הצבעים האפשריים מן הפורפורה, ועל כרחך "יקינטא" הוא ג"כ צבע בעל גוון סגול, וכפי שכותב געזעניוס (שהיה חוקר לשונות קדומים) דארגמן הוא פורפור-ראטה ותכלית הוא פורפור-בלויה, וכבר נתבאר לעיל מדברי הרמב"ן שלא ירים איש את ידו ללבוש תכלית חוץ ממלך גוים, ומלבוש האפיפיור היה סגול ולא אינדיגו.

העולה מן האמור שפירוש המילה "יקינטינון" אינו ברור, והמקור לסמכו לגוון תכלית הוא העתקת היונים, ומאן יימר שאין העתקת היונים משובשת ולא לשון המדרש שלפנינו, ואם אמנם הוא צבע תכלית של הציצית, עדיין אין אנו יודעים אם הוא סגול או כחול בהיר או כהה, ו"יקינטא" נראה שהוא גוון הנוטה לסגול, וצ"ע אם יקינטא ויקינטינון הם אותו צבע או שני גוונים הדומים זה לזה.

והא קמן שבספרות העתיקה הפורפורה שימש לצביעת צבע סגול, והחוות יאיר שנסמך על ספרי המדע לא ידע שאפשר לצבוע ממנו צבע כחול, וגם בבתי הצביעה העתיקים שנתגלו נמצאו שרידים של צבע סגול ולא של כחול, ולפי מה שמתרצים מצדדי הפורפורה דמה שלא נתבאר בדברי חז"ל באופן הכנת התכלית שצריך להניחו נגד השמש, משום שבלאו הכי כל מלאכתם היתה נעשית בחצר תחת השמש, וגם בחפירות ארכיאולוגיות של בתי הצביעה העתיקים נתגלה שיורות הצביעה עמדו בחוץ תחת השמש, לפי"ז היה צריך להיות שמחלזון הפורפורה באופן טבעי מופק צבע כחול ולא סגול, ונשאלת השאלה איך יתכן שבכל בתי הצביעה העתיקים שנתגלו כאן בארץ ישראל ובצור נמצאו שרידים של צבע סגול ולא נמצא שום שריד של צבע כחול, והרי יורות הצביעה עמדו בחוץ תחת השמש, יתרה מזו לטענת בעלי הפורפורה אין צורך כלל בשמש לעשותו כחול אלא די בחשיפה לאור זמן ממושך יותר, א"כ איך הצליחו בתי הצביעה לצבוע סגול, והחוקרים נדחקים לתרץ תירוצים שונים, גם פלא שבזמן הרב הרצוג אפי' אנשי המדע לא ידעו כלל שניתן להפיק צבע כחול מן הפורפורה, ורק בשנת תשל"א נתגלה ע"י חוקרים גויים שניתן לצבוע ממנו כחול, ובאמת הוצאת צבע כחול מן הפורפורה אפשרית רק בזמן

שהחומר שקוף (לא מחומצן), וזה נעשה ב"שיטת החיזור", כי בתחלה הג'ל היוצא מן החלזון צבעו צהבהב שקוף, ואחר זמן קצר החומר מתחמצן ומשנה את גוונו לסגול, ואם יצבעו ממנו כך ישאר סגול לעולם גם אם יעמוד זמן רב תחת השמש, ובעזרת כימיקלים מבצעים פעולת חיזור, והחומר חוזר למצב שהיה בזמן הוצאתו מן החלזון דהיינו שקוף, ורק כך ניתן לצבוע כחול, ומעתה גם אם כנים דברי החוקרים דגם בלא כימיקלים אפשר לצבוע בשיטה זו ע"י רקבון בשר שמניחים בתוך ינרות הצבע (אלא שבאופן זה לוקח יותר זמן), מ"מ הא קמן שבתי הצביעה העתיקים צבעו סגול, ואולי צבעו בשיטות אחרות.

הטענה שבזוהר פרשת תרומה רמוז תהליך זה שהצבע האדום מתאדה ואח"כ מתגלה צבע התכלת, יעוי' בזוהר שמדבר על בריאת העולם, ומשמע שם להיפך דגוון תכלת נוצר ע"י תערובת גוון סומק, וכן פי' המקובלים כמו שנתבאר לעיל, ואין לנו עסק בנסתרות, ואי בזוהר עסקינן, הלא מבואר שם בזוהר שהחלזון נמצא בים כנרת ע"י לקמן פרק ד', וזה אינו מתאים לפורפורה.

טוענים עוד מצדדי הפורפורה, שבספרות היונית העתיקה שחקרו את כל מקורות הצבע לא נמצא שום חלזון אחר שמפיקים ממנו תכלת, אבל על זה נאמר לא ראינו אינו ראיה, וכי בטוחים אנו שיש בידינו את כל המחקרים, ואם יש בידינו את כל המחקרים וכי לא יתכן שנעלם מעיני חכמי קדם מציאות חלזון התכלת שהיה נדיר מאוד, ואדרבא אי קשיא הא קשיא, איך יתכן שלא נזכר בדברי החוקרים הקדמונים שהפורפורה שימש לצביעת התכלת של היהודים, ופלניוס שחי בתקופת החורבן, מתאר באריכות רבה את השימוש בפורפורה אצל קיסרי רומא לדורותיהם, ולא נזכר בדבריו אפילו בהבלעה שהוא שימש לצביעת בגדי הכהן הגדול בבית המקדש, וכן לצביעת הציצית, ושמע מינה שהפורפורה אינו חלזון התכלת, ואם יתכן הדבר שנעלם מפלניוס ידיעת דבר זה, אז אולי נעלם ממנו כל עיקר מציאותו של חלזון התכלת האמיתי.

עוד טוענים שהחלזון היחיד הנמצא בשימוש לצבע באיזור צור הוא חלזון הפורפורה, (נדבר זה טעון בירור אמיתי, ופשוט שאין לסמוך כסומא בארובה על ארכיאולוגים גויים, וכבר למדונו חז"ל (נדה ל' ב') שאין מביאין ראיה מן השוטים, וכך דרך החוקרים שהיום אומרים כך ומחר אומרים להיפך, ואולי מחר יחפרו עוד כמה מטרים וימצאו קונכיות מסוג חדש), ומכאן שהוא הוא חלזון התכלת, והנה טענה זו יסודה בשתי הנחות בלתי מבוססות, א' שחלזון התכלת הוא בעל קונכיה, ב' שמקום צביעת התכלת היה בין צור לחיפה, וכבר נתבאר שמקום צביעת התכלת היה בלוז ולא בצור וחיפה, ועי' לקמן ריש פרק ד' דאין שום מקור נאמן שלחלזון

התכלת יש נרתיק, ומדברי הרמב"ם ותוס' נראה שחלזון התכלת הוא דג ולא שרץ המים, וגם שום אחד מן הגדולים לא טען כנגד ה"דיונון" של האדמו"ר מראדז'ין שאיננו חלזון התכלת מחמת שאין לו קונכיה.

פרק ד

הוכחות שה"פורפורה" אינו החלזון של חז"ל

א. בברייתא המובא בגמ' מנחות מ"ד א' איתא: חלזון זהו גופו דומה לים (פרש"י מראה גופו) וברייתו דומה לדג (פרש"י תבנית דיוקנו) ועולה אחד לשבעים שנה ובדמו צובעין תכלת, ה"פורפורה" אינו דומה לא לדג ולא לים, ומה שכותבים מצדדי התכלת מדברי הח"צ (סי' נ"ו) שכתב "ועוד דבשלמא לומר על שאינו דומה דומה דרך הוא לומר אף דלא דמי כ"כ, כאותה שאמרו תכלת דומה לים", אין זה שייך לעניינינו כלל, דהח"צ מדבר על רמזים, אבל כאן חז"ל באו לתת לנו סימנים להכיר את החלזון הידוע, והסימנים אינם על דרך הרמז אלא על דרך הדמיון הגמור, שאם לא כן תחת חלזון יעלה סרפד, (ואגב פלא שמביאין ראיה מדברי הח"צ בזמן שדבריו מוכיחים דגוון התכלת אינו כחול).

טוענים מנגד מצדדי הפורפורה דמה נעשה שמבואר בדברי חז"ל שחלזון יש לו קונכיה, וע"כ צריך לדחוק הדמיון לדג וים, ונדחקים החוקרים לתרץ דגופו דומה לים היינו ע"י שהחלזון מתכסה במין ירוקת וחלקיקי אצות ("צמידה ביולוגית") הדומה לים, ומה שאמרו דומה לדג היינו שרחב באמצע וצר מלמעלה ולמטה, אבל כל בר דעת מבין שאין ממש בתירוצים אלו, שהרי בדמיונות כאלו אפשר לדמותו לכל דבר, וכיסוי הירוקת אינו מיוחד לחלזון הפורפורה וגם שאר סלעים הנמצאים שם מתכסים באותה צמידה ביולוגית, ומתרצים עוד החוקרים שגופו דומה לים וברייתו לדג אינם סימנים, אלא הוא ביאור למה דמיו יקרים, דע"י שמכוסה בירוקת יחד עם שאר הסלעים ששם הרי הוא דומה לקרקעית הים וקשה להבחין בו ולצודו, אבל מה נעשה דבזמן חז"ל לא היו צדין החלזונות ע"י צוללנים אלא ברשתות כמבואר בגמ' שבת ע"ד ב', וגם ברייתו דומה לדג אין לו ענין לביאור הנ"ל.

ועתה נתבונן נא בלשון חז"ל שאמרו חלזון זהו גופו דומה לים, ובהנחה שהחלזון הוא בעל קונכיה ומכוסה בירקות הדומה לים, מה ראו חז"ל להטעות אותנו ולומר שגופו דומה לים בזמן שמדברים על הקונכיה, דחלזון פירושו תולעת כמו שכתב רש"י בסנהדרין צ"א א', והיינו סוג תולעת ידועה הנקרא בשם חלזון, ובפרשת אמור (ויקרא כ"א) גבי מומין כתב רש"י או תבלל דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירא וכו' ותרגום תבלול חילוי, לשון חלזון,